

References

1. **Balynt M.** Bazysnyy defekt : Terapevtycheskiye aspekty rehressyy./ Balynt M.. Nauchnyy redaktor : A.M. Bokovykov, Per. s anhl. V.A.Aharkov., S.V.Kravets. M.: «Kohyto-Tsentr», 2002. – 256 s.;
2. **B. T. Dem"yanenko.** Do pytannya pro profesiynu pidhotovku maybutnikh psykholohiv [Tekst] / B. T. Dem"yanenko, L. Yu. Kachur // Lohopediya : Naukovo-metodychnyy zhurnal. - 2016. - N 8. – S. 24-28;
3. **Zalevskyy H.V.** Supervyzyua: praktyka v poyskakh teoryy./ Zalevskyy H.V. Cybyrskyy psykholohycheskyy zhurnal, 2008. – #30 - s. 7-12.;
4. **Kulakov S.A.** «Supervyzyua v psykhoterapyu. Uchebnoe posobyе dlya supervyvorov y psykhoterapevtov» / Kulakov S.A. SPb.: Vyta, 2004. 128 s. ;
5. **Mynukhyn S., Fyshman Ch.** Tekhnyky semeynoy terapyu / Mynukhyn S. Per. s anhl. A. D. Yordanskoho. Moskva: «Klass», 1998. — 304 s.;
6. **Patterson S.** Teoryu psykhoterapyu. / Patterson S, Uotkyns Э.. SPb: Pyter, 2003.— 544s. (Seryya «Zolotoy fond psykhoterapyu»);
7. **Kheyly Dzh .** Chto takoe psykhoterapyua. / Kheyly Dzh. SPb.: Pyter, 2002. — 224 s. — (Seryya «Zolotoy fond psykhoterapyu»);
8. **Yatsenko T.S.** Psykholohichni osnovy hrupovoyi psykhoterapsiyi. [Navch.posibnyk] / Yatsenko T.S. Kyyiv: Vyshcha shkola, 2006, - 382 s.;
9. **Haley J.** Terapia para resolver problemas. / Haley J. Madrid: AMORRORTU, 2012 - 272 págs.

Received 11.09.2016

Reviewed 26.10.2016

Accepted 29.11.2016

УДК: 376-056.36(19)

О.В. Константинів
konstantyniv15@gmail.com

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ І МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Відомості автора: Константинів Оксана, кандидат педагогічних наук Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Email: konstantyniv15@gmail.com

Contact: Oksana Konstantyniv, PhD Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University. Email: konstantyniv15@gmail.com

Константинів О.В. Психолого-педагогічне і методичне забезпечення процесу професійно-трудоного навчання розумово

відсталих учнів (друга половина XX ст.). У статті висвітлений аналіз психолого-педагогічного забезпечення професійно-трудової підготовки розумово відсталих учнів другої половини XX ст. З'ясовано, що вагомим чинником для вдосконалення змісту та форм професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів стали експериментальні дослідження психічної діяльності розумово відсталої дитини у процесі навчання, впливу змісту та методів навчання на її розвиток та особливостей оволодіння учнями допоміжної школи прийомами трудової діяльності. Доведено також, що корекційна робота має здійснюватися не на відведених для цього спеціальних уроках, а в процесі загальної навчально-виховної роботи з використанням спеціальних прийомів. Протягом даного періоду було проведено низку фундаментальних досліджень, які уможливили сформулювати основні загальносоціальні, загальнопедагогічні та спеціальні корекційні завдання трудового навчання і виховання, які, в свою чергу, визначають корекційний зміст, особливості організації, методи та форми розв'язання цих завдань у допоміжній школі. Зміст професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів розроблявся на основі зв'язку навчально-виховного процесу з життям, наявним оточенням і соціально-культурним середовищем.

Ключові слова: розумова відсталість, спеціальна освіта, професійно-трудова навчання, професійна підготовка, методичне забезпечення.

Константинов О.В. Психолого-педагогическое и методическое обеспечение процесса профессионально-трудового обучения умственно отсталых учащихся (II половина XX ст.). В статье представлен анализ психолого-педагогического обеспечения профессионально-трудова подготовки умственно отсталых учащихся второй половины XX в. Выяснено, что основным фактором для усовершенствования содержания и форм профессионально-трудова обучения умственно отсталых учеников стали экспериментальные исследования психической деятельности умственно отсталого ребенка в процессе обучения, влияния содержания и методов обучения на ее развитие и особенностей овладения учащимися вспомогательной школы приемами трудовой деятельности. Доказано также, что коррекционная работа должна осуществляться не на отведенных для этого специальных уроках, а в процессе общей учебной работы с использованием специальных приемов. В течение данного периода был проведен ряд фундаментальных исследований, которые позволили сформировать основные общесоциальные, общепедагогические и специальные коррекционные задачи трудового обучения и воспитания, которые, в свою очередь, определяют коррекционный содержание, особенности организации, методы и формы решения этих задач во вспомогательной

школе. Содержание профессионально-трудового обучения умственно отсталых учащихся разрабатывался на основе связи учебно-воспитательного процесса с жизнью и социально-культурной средой.

Ключевые слова: умственная отсталость, специальное образование, профессионально-трудовое обучение, профессиональная подготовка, методическое обеспечение.

Konstantyniv O. Psychological-pedagogical and methodical provision of the process of labor education of mentally retarded students (the second part of XX century). The paper contains analysis of psychological-pedagogical provision of labor education of mentally retarded students in the second part of the XX century. It was found that experimental researches of the psychical activity of backwardness child in the process of education, and of the influence of education contents and methods at such children's development and specialties of their mastering the techniques of labor activity are the weighty factor for the improvement of the contents and forms of labor education of mentally retarded students. It was also proved that correctional work must be realized in the process of general educational work using special techniques, instead of the special lessons, intended for it. In this period of time, there were several fundamental researches performed, which allowed to form the main general social, pedagogical and special correctional tasks of labor studies, which, in turn, defined correctional contents, specialties of organization, methods and forms of solving these tasks in special schools. Rebuilding of labor education in 70-80th was connected with the deeper learning labor abilities, specialties of the cognitive sphere, with the new approaches to the definition of professional qualification of mentally retarded students. Taking this into account, the flexible system of labor education was created.

The contents of labor education of mentally retarded students were developed basing on the connection of educational process with their lives, surroundings and social-cultural environment. There were such specialties of labor education of students in this period of special school's activity: negotiation of early professionalization of students; strengthening the material-technical provision of schools; growing connection of school with life and working space; bringing in the new profiles of industrial and agricultural spheres; development of the educational-methodical support of the process of labor education of students; arrangement, re-arrangement and qualification control of the teachers of labor.

Key words: mental retardation, special education, labor education, professional arrangement, methodical provision.

Постановка проблеми. У 1975 році Рада Міністрів СРСР приймає постанову «Про заходи з подальшого поліпшення навчання, трудового влаштування і обслуговування осіб з дефектами розумового і фізичного

розвитку», згідно з якою Міністерство освіти України зобов'язувалось підвищити рівень освіти і якість навчання, зокрема трудового навчання і професійної орієнтації розумово відсталих учнів, переглянути профілі трудової підготовки з урахуванням характеру порушень учнів спеціальних шкіл та відповідно до потреб народного господарства виділити місця розташування шкіл, забезпечити їх робітничими кадрами, оснастити спеціальними технічними засобами, укомплектувати кадрами дефектологів, а також підвищувати кваліфікаційні рівні вчителів та вихователів [3, с. 16–23.].

У 1976 р. Рада Міністрів СРСР приймає постанову «Про подальше вдосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці», а наступного року – постанову «Про заходи щодо подальшого зміцнення навчально-матеріальної бази загальноосвітніх шкіл з метою поліпшення трудового навчання учнів». У постановах висувалися завдання, які спрямовували загальноосвітні школи на те, щоб їх випускники за період навчання змогли опанувати глибокими знаннями з основ наук і трудовими навичками роботи в народному господарстві на рівні початкової професійної підготовки. Ці завдання автоматично переносилися і на роботу допоміжної школи [4, с. 5–21.].

Отже, можна стверджувати, що характерною тенденцією діяльності допоміжної школи 60–70-х рр. є прагнення її до професіоналізації. У навчальному плані забезпечується кількість годин на предмет «професійно-трудова навчання», допоміжні школи укладають угоди з підприємствами про виробничу практику старшокласників на виробництві, про надання школам допомоги у створенні матеріально-технічної бази з окремих профілів трудової діяльності, про створення трудових об'єднань школярів, які активно включалися у суспільно корисну працю в школі та на базових підприємствах. Усі ці заходи мали спільну мету – сприяти підвищенню якості трудового навчання і виховання розумово відсталих учнів, підготувати їх до праці на виробництві.

Особлива увага зверталася на створення при допоміжних школах кабінетів профорієнтації учнів. До цієї роботи підключалися батьки розумово відсталих школярів, громадські організації, колективи базових підприємств, проводилися екскурсії на виробництво, зустрічі з ветеранами праці тощо. Усі ці заходи здійснювалися з метою вивчення трудових можливостей учнів як важлива умова їхньої професійної орієнтації в подальшому навчанні. Матеріали, зібрані в період навчання учня в 1–3-х класах, та дані, зібрані в 4-му класі, давали змогу з більшою мірою вірогідності прогнозувати успішність подальшого навчання з обраної професії. Проведені науковцями дослідження (Г. Дульнев, С. Ніколаєв, К. Турчинська та ін.) переконливо доводили необхідність розширення профілів підготовки розумово відсталих учнів до

самостійного життя. З цього часу крім традиційних профілів (столярна, слюсарна, швейна, картонажно-палітурна справи) вводяться нові спеціальності: квітникарство, тваринництво, декоративне садівництво та інші спеціальності сільськогосподарської, будівельної галузей та сфери побутового обслуговування населення.

Водночас зазначимо, що в діяльності допоміжної школи на цьому етапі розвитку далеко не всі можливості використовувалися для того, щоб рівень професійної підготовки розумово відсталих учнів відповідав вимогам тогочасного виробництва. Недостатньою залишалася загальнотехнічна підготовка школярів, не було також чітко визначено профілі трудової підготовки, які відповідають інтелектуальним, фізичним, емоційно-вольовим можливостям учнів і забезпечують успішність їх працевлаштування після закінчення школи. Недостатньо активно використовувалися заклади загальнодержавної системи підготовки трудових резервів для професійної підготовки розумово відсталих підлітків.

Серйозною на цьому етапі професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів залишалась проблема забезпечення допоміжних шкіл навчальними і методичними посібниками, у яких би подавалася система знань і вмінь, визначена навчальною програмою, встановлювався тісний зв'язок теорії з практикою та які відповідали б загальнодидактичним, методичним та ілюстративним вимогам і забезпечували б корекційне спрямування навчального процесу.

Аналіз досліджень. У першій половині 70-х рр. ХХ ст. за активної участі вчителів-практиків підготовлено підручники зі столярної справи (Б. Журавльов, Б. Пінський), з швейної справи (Г. Картушина, Л. Луткова, Г. Мозгова), з столярної справи (І. Спірідонов). У 1974 році вийшов з друку підручник «Обслуговуюча праця» рекомендований Управлінням шкіл Міністерства освіти УРСР як посібник для 4–7-х класів, за редакцією Л. Луткової. Зміст підручника складався з чотирьох частин, кожна з яких відповідала певному класу. Ці частини поділено на два розділи. Перший – робота з тканинами, у якому давалися відомості про їх властивості, використання та призначення; про інструменти та приладдя для кроєння та шиття; про розкроювання і пошиття того чи іншого виробу; про догляд за одягом та його ремонт. Кожен параграф містив з пояснення матеріалу, запитання для обговорення та трудові завдання. Трудові завдання мали детальний опис етапів роботи з ілюстраціями та інструктивними картками (поетапна інструкція виконання трудових завдань) [6.].

Другий розділ присвячено питанням догляду за житлом. У ньому містився матеріал про значення житла та його упорядкування; меблі, їх призначення та догляд за ними; про правила гігієни і санітарії в користуванні меблями, посудом і білизною; про електричні побутові

прилади, утеплення й опалення житла; про прасування постільної білизни та одягу тощо.

Особлива увага надавалась розширенню в допоміжній школі сільськогосподарських видів праці (рослинництво, овочівництво, тваринництво, квітникарство та декоративне садівництво). Експериментальна робота здійснювалась під керівництвом О. Ковальнової, яка розробила програми та підручники з даного виду трудового навчання.

Працюючи над напрямками промислових видів трудового навчання, С. Мирський у своїх науково-методичних матеріалах висвітлює питання щодо особливостей методичної роботи у процесі професійно-трудового навчання, яка за формою та складом має відповідати психолого-педагогічним вимогам діяльності допоміжної школи. У роботі «Особливості професійного навчання в допоміжній школі» розкрито специфіку професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів, виокремлено її найважливіші чинники: застосування наочно-практичних методів навчання з використанням поопераційних і предметно-технологічних карт, розвиток мовленнєво-мисленнєвої діяльності у процесі праці, корекція сенсомоторних порушень на основі індивідуального та диференційованого підходу. Учений-методист детально аналізує клініко-педагогічні аспекти стану учнів з легкою формою розумової відсталості та розкриває специфічні методи і прийоми диференційованого підходу на основі врахування індивідуально-типологічних ознак [2.].

Розвитку аналітико-синтетичної діяльності розумово відсталих учнів у процесі трудової діяльності присвячено статті С. Мирського «Порівняння методів орієнтування розумово відсталих учнів у трудовому завданні», «Місце практичних методів в планах трудової діяльності учнів допоміжної школи», «Можливості учнів допоміжної школи у засвоєнні найпростіших прийомів розмітки за заданими розмірами», у яких наголошено на тому, що на основі порівняльних методів орієнтування, самоконтролю, які відображають практичні прийоми в планах трудової діяльності розумово відсталих учнів, можна досягти значних результатів соціально-трудової адаптації [2, с. 26-30].

Результатом науково-методичної діяльності С. Мирського стали розроблені та узагальнені ним організаційні та методичні засади професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів, що висвітлені в праці «Методика професійно-трудового навчання в допоміжній школі» (1975). Методичний посібник для вчителів трудового навчання ознайомлює педагогів не тільки з правилами, а й насамперед з деякими загальними закономірностями цього процесу в допоміжній школі. Таке конструювання посібника дав змогу авторові, з одного боку, більш доказово викласти особисті рекомендації щодо процесу професійної підготовки учнів, з іншого – зробити вчителя учнем, тобто навчити його

самостійно знаходити нові прийоми навчання, а не тільки користуватися вже відомими. Другу частину даного посібника присвячено висвітленню особливостей виховання розумово відсталих учнів у процесі трудового навчання, зокрема виховання працелюбства, трудової, соціальної активності та самостійності, а також розкриттю ролі і значення профорієнтації, вихованню любові до праці, готовності виконувати суспільно корисну роботу. Вперше розглянуто питання щодо організації в трудових колективах наставництва для розумово відсталих учнів [2.].

У своїх працях «Типологічні особливості учнів допоміжних шкіл в трудовому навчанні», «Індивідуальний підхід до учнів допоміжної школи в трудовому навчанні» С. Мирський висвітлює питання ефективності індивідуального підходу в організації трудового навчання розумово відсталих учнів. Він виокремлює низку типологічних особливостей у трудовому навчанні та вказує на шляхи корекції індивідуальних порушень [1 .]. У розроблених методичних рекомендаціях з питань корекції індивідуальних порушень розумово відсталих учнів та узагальнення відповідного педагогічного досвіду автор визначає типи порушень учнів у трудовому навчанні з урахуванням цільового, енергетичного та виконавчого аспектів трудової діяльності.

У 1975 – 1980 рр. Міністерство освіти УРСР здійснювало заходи щодо поліпшення навчально-методичного забезпечення діяльності допоміжної школи, підвищення рівня освіти та якості навчання, трудового виховання та професійної орієнтації цих осіб, оснащення шкіл спеціальними технічними засобами, укомплектування кадрами дефектологів. Даними заходами передбачався перегляд та розширення, з урахуванням характеру інтелектуальних порушень, профілів трудової підготовки відповідно до потреб у робітничих кадрах у регіонах розташування допоміжної школи. На виконкомі місцевих рад депутатів трудящих покладалась відповідальність за на працевлаштування випускників цих шкіл, створення для них необхідних виробничих, житлових і культурно-побутових умов.

У 1979 році Міністерство освіти УРСР затвердило нове положення «Про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу) для розумово відсталих дітей». У даному нормативному документі конкретизовані мета, структура, завдання допоміжної школи. Визначено специфічні завдання щодо подолання недоліків аномального розвитку шляхом відповідної організації навчальної, виховної, трудової, лікувально-відновлювальної роботи та режиму дня. Професійно-трудове навчання і професійна орієнтація спрямовуються на підготовку до опанування доступних для цієї категорії дітей спеціальностей, на корекцію недоліків розумового і фізичного розвитку в навчально-виховному процесі. Спеціальні заняття спрямовуються на виправлення дефектів загального і мовленнєвого розвитку. Професійно-трудове навчання розглядається як

важливий компонент підготовки учнів з вадами інтелекту до суспільно корисної діяльності. Було також уточнено етапи трудового навчання, види професій, порядок комплектування навчальних груп для занять у шкільних майстернях, вимоги до обсягу знань, умінь та навичок з основних профілів професійної підготовки та порядок проведення випускних кваліфікаційних екзаменів [5].

Увага українських науковців у галузі олігофренопедагогіки у цей період спрямовувалася на наукове обґрунтування актуальних питань підготовки розумово відсталих учнів до практичної діяльності. Зокрема, дослідження В. Бондаря, Є. Білевича, Г. Мерсіянової, К. Турчинської, В. Ярового присвячувалися розробці та удосконаленню змісту трудового навчання учнів молодших класів. Так, до програми з ручної праці було введено нові види – робота з природними матеріалами і конструктором. Г. Мерсіянова у своїх працях науково обґрунтувала зміст та обсяг професійно-трудоного навчання зі швейної справи учнів старших класів. Під її керівництвом створено програми та навчальні посібники з інших промислових видів трудового навчання, зокрема підручник з сільськогосподарської праці (автор В. Яровий).

Розвитку навчально-методичного забезпечення професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів сприяли дослідження В. Бондаря, Л. Вавіної, І. Єременка, А. Капустіна, В. Липи, В. Синьова, Н. Стадненко, К. Турчинської та інших вчених. Основоположними для удосконалення диференційованих методів загального навчання і виховання учнів допоміжної школи та методик трудового навчання стали експериментальні клінічні, психолого-педагогічні дослідження В. Басюри, Л. Вавіної, І. Єременка, С. Ніколаєва, А. Селецького, В. Синьова, Є. Соботович, Н. Стадненко, Н. Трасенко, О. Теплицької, М. Рождественської, Т. Ульянової, В. Чекурди та інших. На основі даних досліджень було визначено, що однією із причин низького рівня загальноосвітньої та професійно-трудоної підготовки є наявність суперечностей між педагогічними вимогами, які висуваються до учнів усього класу, та індивідуальними можливостями учнів. Подолання зазначених суперечностей сприяло внесенню корективів до підготовки методичних посібників, у яких більш чітко і конкретно вказувалося на активне використання корекційно-розвивальних можливостей кожного навчального предмета. З професійно-трудоного навчання визначався рівень диференційованих вимог до знань, умінь і навичок розумово відсталих учнів з різними пізнавальними можливостями.

Питання диференційованого навчання в допоміжній школі розробляла лабораторія олігофренопедагогіки Інституту педагогіки України спільно з кафедрою олігофренопедагогіки КПДІ. За результатами експериментального дослідження (1979 р.) визначено основні принципи диференційованого підходу до навчання учнів з вадами інтелекту [15; 230]. Диференціація навчання таких учнів

розв'язувалась різними способами: поділ учнів на кілька груп за рівнем розвитку пізнавальних здібностей і комплектування класу учнями однорідної групи (учні першого і другого відділення); навчання учнів одного класу за різними програмами та з використанням різних методів навчальної роботи.

Як уже зазначалося важливу роль у трудовій підготовці відіграє суспільно корисна праця. У цьому аспекті дослідження В. Бондаря, Г. Мерсіянової, К. Турчинської переконують, що суспільно корисна діяльність підлітків з порушенням інтелекту може бути організована лише в результаті включення цієї важливої форми трудової діяльності до всієї системи педагогічних засобів, у тому числі позакласної та позашкільної роботи. Методичним орієнтиром для організації цього виду трудової діяльності слугували навчально-методичні посібники І. Єременка «Організація учнівського колективу в допоміжній школі»; І. Єременка, Г. Мерсіянової, Л. Вавіної «Про вивчення учнів допоміжної школи на початковому етапі навчання»; М. Кузьмицької «Воспитательная работа во вспомогательной школе», В. Плити «Підвищення якості професійно-трудової підготовки учнів допоміжної школи шляхом удосконалення форм і методів проведення виробничої практики»; М. Хоружої «Заохочення та покарання у допоміжній школі».

Неоціненне значення для вдосконалення навчально-методичного забезпечення професійно-трудового навчання і виховання розумово відсталих учнів, а також та загальне визнання практиків отримали праці В. Бондаря «Психологія формування трудових вмінь учнів» (1980 р.), «Трудове навчання в допоміжній школі» (1981 р.), «Трудове виховання учнів допоміжної школи» (1984 р.), «Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності» (1988 р.). У зазначених навчально-методичних посібниках розкрито широкий спектр проблем, присвячених формуванню в розумово відсталих школярів психологічної, соціальної та практичної готовності до майбутньої трудової діяльності.

Досить важливими для вдосконалення системи професійно-трудового навчання в допоміжній школі стали матеріали, що характеризують особливості соціально-трудової адаптації випускників в умовах тогочасного промислового, сільськогосподарського виробництва та сфери побутового обслуговування населення. На основі катанестичного аналізу у великій кількості випускників сільських та міських шкіл різних регіонів України автор розкриває причини, що характеризують низький рівень їхньої соціально-трудової діяльності.

Одержані в дослідженнях матеріали та висновки стали підґрунтям для відкриття в допоміжних школах, які мають достатню матеріально-технічну базу для виробничого навчання та зв'язок із заводами, фабриками, колгоспами для організації виробничої практики, експериментальних 10-х класів з виробничим навчанням. Такі класи

було відкрито в 1988 р., і на професійно-трудове навчання в них відводилося 22 год на тиждень.

Значно посилилась увага до свідомого вибору учнями майбутньої професії з урахуванням потенційних можливостей школярів. На відміну від шкіл з 9-річним терміном навчання, професійну орієнтацію з учнями проводили не тільки в 4-му, а й у 5– 6-му класах.

Велике значення для організації трудової підготовки мали підручники з професійно-трудового навчання. Структура та зміст підручників таких підручників з трудового навчання, як наприклад, «Трудове навчання», «Швейна справа», «Столярна справа», «Слюсарна справа», «Сільськогосподарська праця», визначалися завданнями допоміжної школи та особливостями розвитку розумово відсталих учнів, а також забезпечували зв'язок теорії і практики із життям. Зміст підручників будувався відповідно до навчальних програм і відображав певну методичну систему, що історично склалася у процесі розвитку теорії і практики навчання та виховання учнів. Підручники відповідали загальнодидактичним, методичним та поліграфічним вимогам. Певним чином було структуровано навчальний матеріал: статті, оповідання, вправи, приклади. На закріплення вводились різноманітні завдання на застосування здобутих знань, умінь і навичок у змодельованих ситуаціях; як методичний апарат подавалися правила, інструкції, поради, рекомендації; для забезпечення доступності навчального матеріалу вміщувалися малюнки, схеми, таблиці, графіки; для виховання самостійності учнів у кінці тексту пропонувалися запитання, додаткові завдання практичного характеру. Зміст підручників загальноосвітнього циклу спрямовувався на виховання працелюбства, культури праці, звички до трудового життя, естетичного, розумового, трудового, сенсорного та морального виховання.

10 квітня 1984 р. пленум ЦК КПРС прийняв постанову «Про основні напрямки реформи загальноосвітньої і професійної школи». Втім, текст постанови обмежувався загальними гаслами щодо подальшого вдосконалення змісту, форм та методів навчання, виховання і трудової підготовки учнів, посилення відповідальності директорів, їхніх заступників і вчителів за якість навчально-виховного процесу в школі. Для досягнення поставленої мети пропонувалися традиційний перелік заходів: поліпшити матеріально-технічну базу, закріпити за кожною школою базове підприємство, створити на підприємствах умови для виробничого навчання учнів, збільшити час на їхню трудову підготовку, забезпечити економічне виховання, поєднувати навчання з продуктивною працею та інше.

12 квітня 1984 р. Верховна Рада СРСР підтримала ідею реформування загальноосвітніх та професійних шкіл. Більше того, цього самого дня ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР приймають спеціальну постанову «Про поліпшення трудового виховання, навчання,

професійної орієнтації учнів і організації їх суспільно-корисної продуктивної праці». Що не було прийнято для партійних документів – вказівки щодо організації трудової підготовки учнівської молоді мали конкретний характер. ЦК КПРС рекомендував для учнів 1–4-х класів уведення обов'язкового оволодіння елементарними прийомами обробки металів, вирощування сільськогосподарських рослин, ознайомлення з деякими професіями. Учні 5–7-х класів повинні були отримати трудову підготовку відповідно до потреб народного господарства. У 1986 – 1990 рр. передбачалося введення нових програм з професійно-трудоного навчання.

Зазначимо, що розвиток системи професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів у період 1984–1991 рр. був надзвичайно насиченим. 30 серпня 1984 р. Рада Міністрів СРСР прийняла положення «Про базове підприємство загальноосвітньої школи». Міністерство освіти СРСР 13 травня 1985 р. затвердило положення «Про міжшкільні навчально-виробничі комбінати трудового навчання і професійної орієнтації учнів». 11 травня 1985 р. Міністерство освіти СРСР затвердило положення «Про організацію суспільно корисної продуктивної праці учнів загальноосвітніх шкіл» і нове положення «Про учнівські виробничі бригади в колгоспах і радгоспах».

У згаданих документах більш чітко визначено основні завдання щодо ролі суспільно корисної праці в розвитку і вихованні учнів допоміжної школи: формування усвідомленої потреби в праці, поваги до людей праці, ознайомлення з основами сучасного виробництва, економічне виховання, професіями народного господарства, уявлень про виробничий план, продуктивність праці, госпрозрахунок, собівартість і якість продукції, облік і нарахування праці, заробітну плану, бригадний підряд, допомога підприємствам, колгоспам і радгоспам у виконанні виробничих завдань

Отже, у 80-х рр. зміст професійно-трудоної підготовки розумово відсталих учнів передбачав певним чином дібрану і педагогічно відпрацьовану систему знань, умінь і навичок, відображених у нормативних документах, навчальному плані, навчальних програмах і підручниках. Навчально-методичний супровід професійно-трудоного навчання розроблявся із урахуванням особливостей психічного розвитку та потенційних пізнавальних можливостей учнів.

З метою обґрунтування різних рівнів вимог до трудової підготовки учнів допоміжної школи було проведено в цих школах експериментальну перевірку доступності знань, практичних умінь і навичок із сільськогосподарських спеціальностей та швейної справи (О. Ковальова, Г. Мерсіянова). Основним критерієм добору змісту програм обрано не складність професії, а її трудність. З урахуванням цього та з метою підвищення рівня професійної підготовки учнів з вищими пізнавальними можливостями до програм, крім загального для

всіх учнів обсягу знань, умінь і навичок, додатково введено більш складні завдання, уміння та навички. Результати експериментів (В. Бондар, О. Ковальова, В. Карвяліс, Г. Мерсіянова, С. Мирський) підтвердили позитивні зрушення в професійній підготовці окремих груп учнів і стали підставою для ширшого впровадження принципу диференціації у професійно-трудоному навчанні як у визначені обсягу програмних вимог, так і у виборі профілів навчання. Результати цих досліджень підтвердили необхідність і доцільність розширення профілів навчання розумово відсталих учнів як важливої передумови інтеграції їх у суспільне виробництво. Відповідно підготовка учнів допоміжної школи до самостійного життя здійснювалась за традиційними спеціальностями (столяр, слюсар, швачка), а також активно впроваджувалися нові профілі сільськогосподарської, будівельної справи та сфери побутового обслуговування населення.

До 90-х рр. допоміжна школа була забезпечена програмами та підручниками з п'яти видів промислової праці в міських умовах (столярна, слюсарна, картонажно-палітурна, швейна та взуттєва справи) та спеціальними програмами для шкіл із сільськогосподарським профілем навчання (сільськогосподарська праця, столярно-теслярська, штукатурно-малярна справа). Програми, розроблені С. Мирським з обслуговувальної праці і О. Ковальновою з квітникарства, декоративного садівництва, килимарства та ін., впроваджували і в школах і міській і в сільській місцевості. Зокрема, у допоміжних школах професійно-трудоу навчання здійснювалося з трикотажної, кулінарної, гончарної сфери. Учні готували до роботи на фермі, в зеленій зоні, до роботи в парках, у лікарнях (молодший медперсонал) тощо.

Початок 90-х рр. ХХ ст. характеризувався кризовими явищами в соціальному, політичному та культурному житті України. Суспільний стан позначився також на освіті розумово відсталих учнів. Допоміжні школи працювали за перекладеними з російської мови підручниками та програмами, зміст яких не сприяв втіленню в життя національної ідеї. Скорочувалося фінансування позакласної роботи, матеріально-технічної бази шкіл-інтернатів, втрачались зв'язки з базовими підприємствами, що негативно позначалося на організації виробничого навчання розумово відсталих учнів.

Кризові явища в системі спеціальної освіти зумовили необхідність у розробленні нових засад розвитку національної освіти, в адаптації їх до нових умов соціально зорієнтованої економіки. Державна політика, звернена на поетапну модернізацію спеціальної освіти, створення найсприятливіших умов для навчання, виховання, соціального захисту та зайнятості осіб з вадами інтелекту стали головними завданнями Інституту дефектології Академії педагогічних наук України, створеного 24 листопада 1993 р., організатором і керівником якого призначено академіка АПН України, доктора педагогічних наук професора Віталія

Івановича Бондаря. Пошуки науково-методичних засад удосконалення професійно-трудової підготовки розумово відсталих школярів здійснював підрозділ Інституту – лабораторія олігофренопедагогіки, у складі якої працювали: В. Бондар, І. Єременко, М. Козленко, Г. Мерсіянова, О. Хохліна, Н. Кравець, А. Висоцька, К. Ардобацька, С. Трикоз, В. Золотоверх, Л. Ярова, Є. Якобчук. Проведені співробітниками лабораторії дослідження спрямовані на виховання у розумово відсталих учнів готовності до самостійної праці на основі посилення корекційної та політехнічної спрямованості навчання. Зокрема, вчені досліджували: організаційно-педагогічні шляхи вдосконалення професійної та політехнічної спрямованості навчання (В. Бондар); пропедевтику формування готовності розумово відсталих школярів до самостійної праці (І. Єременко); підвищення якості та корекційної спрямованості професійно-трудового навчання учнів (Г. Мерсіянова, О. Хохліна); формування в учнів комунікативних умінь як передумову виховання готовності до самостійної праці (Л. Вавіна, Н. Кравець, А. Висоцька); професійно-прикладну спрямованість фізичного виховання (М. Козленко); корекційно-розвивальну спрямованість навчання учнів елементарних природничо-географічних знань (Л. Ступнікова).

Результати проведених досліджень відображено в навчальних програмах, підручниках, методичних посібниках. Упродовж 1994–1997 рр. лабораторія олігофренопедагогіки розробила та впровадила нові програми для допоміжної школи, зокрема, «Швейна справа» (Г. Мерсіянова, 1994р.); «Народні промисли» (Г. Мерсіянова, 1994р.); підготовлено посібники «Швейна справа» (Г. Мерсіянова), «Трудове навчання» (Г. Мерсіянова, О. Хохліна); «Становлення та розвиток допоміжної освіти дітей з психофізичними порушеннями» (В. Золотоверх), «Формування усвідомленої діяльності в процесі трудового навчання учнів допоміжної школи» (Г. Мерсіянова, О. Хохліна).

Створено також нові підручники з професійно-трудового навчання, які опубліковані російською та українською мовами: «Швейна справа» (Г. Мерсіянова, Н. Альонкіна, Г. Катушкіна), «Слюсарна справа» (Ю. Сатан, В. Копилевич, Г. Буфетов), «Столярна справа» (Б. Журавльов). У підручниках повною мірою враховано дидактичні принципи і вимоги: науковість та доступність змісту; індивідуальні особливості учнів; систематичність навчання та зв'язок теорії і практики; рівень свідомості і активності учнів у навчанні; здатності засвоєння певного обсягу знань, умінь і навичок; корекційна спрямованість трудового навчання тощо. Навчальний матеріал відповідає вимогам нових навчальних програм з урахуванням наступності, наявності завдань і запитань для самостійної роботи учнів. У змісті простежується обґрунтоване співвідношення теоретичного та

фактичного матеріалу, а також зв'язок змісту підручника із життям. Крім того, підручники відповідають віковим, індивідуальним та типологічним особливостям розумово відсталих учнів, містив достатню кількість наочності, теоретичну конкретику, довідковий та інформативний матеріал. Подано також навчально-методичний апарат: наукові поняття і терміни, ілюстрації, технологічні схеми.

Проте автори підручників не уникнули деяких недоліків. Так, у змісті підручників не було реалізовано засоби мотивації навчання, стимулювання пізнавальних потреб та інтересів розумово відсталих учнів, обмежено кількість матеріалів, що сприяють вихованню загальнолюдських цінностей, позитивного ставлення до праці. Не достатню увагу звернено на розвиток інтелектуального компоненту трудової діяльності, зокрема формуванню вмінь планувати послідовність операцій; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розвивати загальнопізнавальні, контрольні-оцінні вміння. Певні зауваження стосуються також поліграфічного оформлення підручників.

У розробленій Інститутом дефектології АПН України концепції «Спеціальна освіта осіб з особливостями психофізичного розвитку в найближчі роки та на перспективу» (1996р.) зазначалося необхідність «перегляду існуючого підходу до спеціальної освіти, її структури, мети, завдань і змісту корекційного навчання, виховання, трудової підготовки в умовах входження суспільства у ринкові відносини та реформування на цій основі завдань соціальної адаптації й реабілітації осіб з фізичними або психічними вадами». У розв'язанні цих завдань вирішальну роль відіграє реформування системи професійної підготовки розумово відсталих школярів як умови успішності соціально-трудова адаптації розумово відсталих підлітків, інтеграції їх в соціум.

Висновок. Професійно-трудова підготовка розумово відсталих учнів становила спеціально дібрану і педагогічно відпрацьовану систему знань, умінь і навичок, відображених у нормативних документах, навчальному плані, навчальних програмах і підручниках. Навчально-методичний супровід професійно-трудова навчання розроблявся із урахуванням особливостей психічного розвитку та потенційних пізнавальних можливостей учнів.

Осмилення педагогічних ідей, що втілювались у практику трудової підготовки розумово відсталих учнів в Україні другої половини ХХ століття, виокремлення серед них найсуттєвіших, що відображають особливості розвитку змісту та форм професійно-трудова навчання, можуть слугувати підґрунтям для вироблення сучасної концепції професійної освіти учнів з вадами інтелекту.

Список використаних джерел

1. Мирский С. Л. Индивидуальный подход к учащимся вспомогательной школы в трудовом обучении / Степан Львович

Мирский. – М.: Педагогика, 1990. – 160 с.]; **2. Мирский С. Л.** Методика профессионально-трудового обучения во вспомогательной школе : пособие для учителей / Степан Львович Мирский. – М.: Просвещение, 1980. – 183 с.; **3. О введении в действие** «Типового положения о межшкольных учебно-производственных комбинатах трудового обучения и профессиональной ориентации учащихся» : приказ министра просвещения СССР № 18 от 21 февр. 1975 г. // Школа и производство. – 1975. – № 7. – С. 16–23.; **4. Про стан і заходи** по дальшому поліпшенню трудового навчання і професійної орієнтації учнів загальноосвітніх шкіл : наказ міністра освіти УРСР № 290 від 29 верес. 1976 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1976. – № 21. – С. 5–21.; **5. Положення про спеціальну** загальноосвітню школу-інтернат (школу) для розумово відсталих дітей (допоміжну школу) // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1980. – № 2. – С. 23–32; **6. Рейда К. В.** Виховання готовності учнів допоміжної школи до праці в системі професійно-трудового навчання : дис. ...к-та пед. наук : [спец.] 13.00.03 – корекційна педагогіка / Інститут спеціальної педагогіки АПН України. – К., 2003. – 211с.

References

1. Myrskyy S. L. Yndyvydual'nyy podkhod k uchaschymy v vspomohatel'noy shkoly v trudovom obuchenyy / Stepan L'vovych Myrskyy. – М.: Pedagogika, 1990. – 160 s.]; **2. Myrskyy S. L.** Metodyka professyonal'no-trudovoho obuchenyya vo vspomohatel'noy shkole : posobyе dlya uchytel'ey / Stepan L'vovych Myrskyy. – М.: Prosveshchentye, 1980. – 183 s.; **3. О vvedenyy v deystvye** «Typovoho polozhenyya o mezhskol'nykh uchebno-proyzzvodstvennykh kombynatakh trudovoho obuchenyya y professyonal'noy oryentatsyy uchaschychkhsya» : prykaz mynystra prosveshchenyya SSSR # 18 ot 21 fevr. 1975 h. // Shkola y proyzzvodstvo. – 1975. – # 7. – S. 16–23.; **4. Pro stan i zakhody** po dal'shomu polipshennyu trudovoho navchannya i profesiynoyi oryentatsiyi uchniv zahal'noosvitnykh shkil : nakaz ministra osvity URSR # 290 vid 29 veres. 1976 r. // Zb. nakaziv ta instruktsiy M-va osvity URSR. – 1976. – # 21. – S. 5–21.; **5. Polozhennya pro spetsial'nu** zahal'noosvitnyu shkolu-internat (shkolu) dlya rozumovo vidstalykh ditey (dopomizhnu shkolu) // Zb. nakaziv ta instruktsiy M-va osvity URSR. – 1980. – # 2. – S. 23–32; **6. Reyda K. V.** Vykhovannya hotovnosti uchniv dopomizhnoyi shkoly do pratsi v systemi profesiyno-trudovoho navchannya : dys. ...k-ta ped. nauk : [spets.] 13.00.03 – korektsiyna pedahohika / Instytut spetsial'noyi pedahohiky APN Ukrayiny. – К., 2003. – 211s.

Received 11.09.2016

Reviewed 26.10.2016

Accepted 29.11.2016